

P.P. Mateev, *Bulgaristan'da Kapitalizm koşullarında Kooperatif Çiftçilik Yönetimi* (Dvijeniyeto za Kooperativno Zemdelie v Bulgariya Pri Usloviyata Na Kapitalizma) Sofya, Bulgar Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü, 1967, 213 s., 1.46 leva.

Doç. Dr. Türkkaya ATAÖV

4 Eylül 1944'den önce kooperatifçiliğe duyulan ihtiyacın nedeni Bulgar burjuvazisinin tarımdaki başarısızlıklarının sonucuydu. Yazarın ele aldığı dönem içinde toprak küçük küçük parçalara bölünmüştü. Bu araştırmada belirtildiğine göre, 1934 yılında toprak ekimiyle uğraşanların % 63'ü beş hektardan az toprağa sahipti; % 10 kadarının on hektara yakın toprağı vardı. Bulgar Hükümeti, o zaman, bu durumun değişmesi için birtakım yollar düşünmüş, toprağı yeni bir gruplamaya tâbi tutmuşsa da, temelden bir değişiklik olmamıştı. Toprak rejimi yeni durumuyla kendi haline bırakılsa, yirmi yıl içinde eskiye kesin bir dönüş olacaktı.

Bulgar tarımcılığının bir özelliğı de gizli-işsizlikti. Üretimde işe yarayacak insan gücünün epeyi bir kısmı, üretimin artmasına bir katkıda bulunmadan, tarımda yer alıyor, endüstri yeteri kadar gelişmediğinden, nüfusun büyük çoğunluğu taşrada toplanıyordu.

Tarımın üçüncü özelliğı de makina ve araçların ilkelliğıydi. 6541 tohum makinası, 8565 demet yapan makina ve 1523 traktör vardı. Çiftliklerin üçte-birinde hayvan da yoktu.

Bütün bunların sonucu olarak, tarım durgun bir durumdaydı. Bulgar tarımsal üretimi Avrupa'da en geriden geliyordu. Fiatlardaki oynamalar da aleyhe olmaktaydı. Köylünün düşük geliri de bu nedenlere bağlıydı.

Kırlık bölgelerin egemen sınıflarca sömürüsü burjuvazi ile çalışan köylüler arasındaki çelişiyi daha da ciddileştirmekteydi. Bu çelişi karşısında köylü arasında tepkiler doğunca burjuvazi birtakım tâvizler verme gereğini duydu. Buna rağmen kapitalist yönetim altında köylü sınıfının yaşantısında önemli bir ilerleme, bir

düzelme olmadı. Soldaki siyasî partilerin bu dönemde kazandığı destek ve faşizm ile kapitalizme karşı yürütülen mücadele bu duygunun siyasal alandaki yansımasıyken, köylülerin kitle halinde kooperatif tarıma geçişi de ekonomik alandaki bir yansımaydı.

Tarımda kooperatifçilik kapitalist tahakkümün son yıllarında serpildi. Daha 1938'de 600,000 üyeli 3,342 kooperatif vardı. Üyelerin çoğu fakir ya da orta halli köylülerdi. Kapitalist baskıya ekonomik bir tepki olarak 1,962 tarımsal kredi kooperatifi, 211 orman üreticileri kooperatifi, 56 sütçülük kooperatifi, 49 tütün üreticileri kooperatifi, 42 bağcılık kooperatifi kurulmuştu. Daha önemlisi, 1940 Yazında Bulgar Tarım Kooperatifleri Genel Birliği kongresinde kooperatifçiliğin tek çıkar yol olduğuna dair bir inanç belirdi.

Aslında, Bulgaristan'da kooperatifçilik denemelerinin ilk örnekleri Yirminci Yüzyılın başında bulunabilir. Bu ilk çabalar Bulgar köylerindeki kredi ve tüketim kooperatiflerinin doğuşuyla ilgilidir. Bu suralarda kooperatif hareketi en çok Rusçuk'ta tutunmuştu; Rusçuk deneyi kollektif tarım üretiminin daha kolay, daha mantıklı olduğu umudunu yaşatıyordu. Filibe (Plovdiv), Plevne (Plevne), Yambol, Lom ve benzeri yerlerde bu yönde girişmelere başlandı. Bulgar basınında kooperatif tarımını savunan yazılar çıkıyordu. Bu fikir edebiyata da girmiş, Y. Yankov'un «Sınır Bölgelerinde Tarım Hayatı» adlı romanında en tipik yansımasını bulmuştu.

Tarımda kooperatif düzenine duyulan ihtiyaca rağmen, yapılan denemelerin hepsi uzun ömürlü olmadı. Kooperatifçilik akımı asıl 1940 ve 1941 yıllarında gelişti. Yalnız 1941'de yeni 41 kooperatif kurulmuştu. Plevne ve Cratsa bölgelerinde de 40 köyde kooperatif kurulması için teşebbüse girişilmişti. Bulgar kamu oyunun ilerici unsurları kooperatif hareketini destekleyen eylem içindeydiler. Bu konu ilerici basının ana konularından biriydi. Yeni ve modern makinanın daha verimli kullanılışı, daha akılcı bir örgütlenme ve toprağın daha üretici bileşimini sağladığından, kooperatifler tarımın en uygun örgütlenme biçimi olarak savunulmaktaydı.

Kuşkusuz, tarımda kooperatifçiliğin savunmasına herkes de koşmadı. Bu konuda tam bir anlaşma olması da beklenemezdi. Kooperatiflerin toplum hayatı ve ülkenin gelişmesindeki önem, rol ve yeri konusunda görüş farkları yüzeye çıkmaktaydı. Tarımdaki krizi gören bazı burjuva temsilcileri kooperatifçiliği savunan bir tutum içindeydiler. Aslında, kooperatifçiliği devrimci mücadeleden

alıkoyan, onların tepkilerini yavaşlatan oyalayıcı bir yol olarak görüyorlardı. Buna karşılık, birkaç küçük burjuva da öteki uca giderek kooperatifleri idealleştirmeye başladılar. Bunlar, kralcı ve faşist yönetime bir son vermeden ve kapitalist sistemi iktidardan düşürmeden, kırlık bölgelerdeki çelişkileri yavaş yavaş çözebileceklerini ve kooperatif düzeni içinde sınıfsız bir topluma varabileceklerini sanıyorlardı.

Bu iki grup dışında kalanlar da Bulgar kırlık bölgelerinde kapitalist gelişmenin başaramadığını kooperatiflerin başarabileceklerine inanmıyordu. Ama gene bunlar kooperatif çerçevesindeki örgütlenmede kapitalizme darbeler vurulabileceğini ve halk yığınlarının bu yolla da aydınlatılabileceğini görmekteydiler. Emekçi halkın yararlarına bağlanmış olan ilerici kamu oyu kapitalist bir düzende bile kooperatiflerin küçük ve kopuk tarım işletmelerine oranla faydalı olacağını kabul etmişti.

Gerici burjuvazi, ilk başlarda, kooperatifçiliği küçümsemişti. hareketin güç kazanmasıyla da ona karşı cephe almağa başladı. Küçük çapta çiftçiliğin en iyi görünen yönleri burjuva basınında büyütülerek anlatılmaktaydı. Kooperatifçiliği savunanlar da köylünün özgürlüğünü yoketmek, aile kurumuna karşı koymak ve bolşeviklikle suçlanıyorlardı. Kralcı-faşist hükûmet bu çevrelerce kooperatiflere karşı baskı tedbirleri almağa teşvik olunmaktaydı.

Kralcı-faşist hükûmetin tavrı da bundan farklı olmadı. Kooperatiflere karşı önce bir hoşgörü gösterildi, Nazi Almanyasının Sovyetler Birliği'ne saldırısından sonra tavırları değişti. Kooperatif kurmak için yapılan toplantılar yasaklandı, bu işin öncüleri komünist örgütlerle ilişkileri olmadığına dair belgeler imzalamaya zorlandılar ve çoğu buna rağmen «huzuru bozucu» unsurlar olarak baskı altında tutuldu, hattâ tutuklandı.

Ashında, gerici burjuvazi ve kalcı-askerî faşist hükûmet kooperatiflerin toplumcu nitelikte kuruluşlar olmadıklarını biliyordu. Ama buna rağmen, bu deneyler bile, çalışan köylünün sermayedarın yardımı olmadan yaşayabileceğini göstermekteydi. Bu deneyler yalnız tarımsal ve ekonomik sorunlar değildi; işin ucu toprak yönetiminde temelden bir değişikliğe kadar varacaktı. Kooperatiflere bu yüzden son verilmek isteniyordu.

Kralcı-faşist hükûmetin son günlerinde ise, kooperatiflere karşı bir «koruyucu» tavrı takınıldı. Egemen sınıfların yapabilecekleri başka bir şey kalmamıştı. İvan Bagryanov'un faşist yöneti-

mi halkı faşizme ve kapitalizme karşı mücadeleden alıkoyarak, kooperatiflerin yeniden kurulması konusuyla oyalamak istiyordu. Yalnız, bu manevra kısa zamanda anlaşıldı ve karşı konuldu. O sıralarda, köylünün yapacağı işlerde Bagryanov hükûmetinin desteğine artık ihtiyacı kalmamıştı.

Kooperatif fikrinin uygulanması ortaya bir çok kooperatif tipleri çıkardı. Kooperatifler herkese açıktı. İsteyen girebilirdi. Toprağın özel mülkiyeti muhafaza edilmekteydi. Kooperatifler kapitalist sömürüye karşı bir mücadele biçimi olarak ortaya çıkmışlarsa da, köydeki kapitalist toplum ilişkilerini ortadan kaldıracak nitelikte değillerdi; bunlar hele sosyalist tipte kooperatifleri de andırmıyorlardı. Asıl görevleri Bulgar tarımındaki geriliği bir dereceye kadar yoketmeğe yönelmişti. Kooperatifler kurulduysa da, toplumsal sınıflar arasındaki çelişiler ortadan kalkmış değildi. Kooperatiflerin büyük çoğunluğu, tabii, küçük toprak sahipleriydi. Yazar 13 kooperatifin toplumsal bileşimini incelemiş, üyelerden 46.7'sinin 2 hektardan az toprağı olduğunu, % 30.1'inin 2 ile 5 hektar arası toprağına sahip bulunduğunu, % 16.3'ünün de 5 ile 10 hektarlık bir toprağın sahibi olduklarını ve yalnız % 6.9'unun 10 hektarlık bir toprağı işlettiklerini saptamıştır. Kooperatiflere gönülden bağlı olanların en fakir köylüler olduğu açıktı. Kooperatif biçiminde bir örgütlenme bunlara büyük çiftlikler içinde bir yer veriyordu. Toprak açlığını ve küçük çapta tarım işletmesinin eksikliklerini en çok duyanlar bunlardı. Asıl orta halli çiftçileri de bu harekete çekmek gerekiyordu. Toprak üstünde özel mülkiyetin korunmasının nedeni de buydu.

Kapitalist çerçevenin zorunlu kıldığı sınırlamalara rağmen, bu kooperatiflerin kapitalist iş yerlerinden ayrıldıkları noktalar da vardı. Bütün üyelerin, getirdikleri toprak, hayvan ve malzemeye bakmaksızın, eşitlikleri, daha zengin olanların kooperatiflere egemen olmalarını imkânsız duruma getiriyordu. Zâten, yönetim hemen her zaman ileri görüşlü kişiler elindeydi. Bir ortaklık da kurulmuştu: makina ve hayvanlar ortak sahiplikteydi. Bütün bunların birçok faydaları görüldü. Hemen hemen bütün kooperatiflerin elinde her yana yetişebilen modern tarım araçları vardı. Makina da, hayvan da daha faydalı yolda kullanılmaktaydı.

9 Eylül 1944'den sonra Bulgaristan'da kollektifleştirme başladığında daha önceki bu deneylerin varlığı yararlı oldu. Tarımda denenecek olan şeyler sıfırdan başlamayacaktı. Yazar Mateev 1944'den önceki deneyleri dikkatli bir gözlemci olarak bizim değerlendirmemize sunmaktadır.